

АПОШНЯ УНІЯТЫ

1795–1875 гг.

“Беларусь адыходзіла пад Расею чатырма наваротамі: у 1772, у 1793, у 1795 і ў 1807”³³, — пісаў яшчэ ў пачатку ХХ ст. знакаміты беларускі гісторык і палітычны дзеяч Вацлаў Ластоўскі. Першыя тры даты безумоўна вядомыя кожнаму больш ці менш абазнанаму ў гісторыі Беларусі чалавеку. Менавіта ў гэтых гадах адбываліся падзеі Рэчы Паспалітай, пасля якіх амаль уся тэрыторыя сучаснай Рэспублікі Беларусь увайшла ў склад Расійскай Імперыі. Аднак у 1795 г. самая заходняя землі Вялікага княства Літоўскага з этнічна беларускім насельніцтвам былі захопленыя Прусіяй, якая валодала імі да 1807 г., калі паводле Тыльзіцкага трактату разгромленае Напалеонам Прускае каралеўства перадало расійскаму імператара Аляксандру I гэтаю званую Беластоцкую вобласць, што пазней была далучана да Гарадзенскай губерні. Як пісаў той жа Вацлаў Ластоўскі: “У канцы, чацвёртым наваротам, у 1807 г. адыйшла да Расей рэшта Беларусі: заходні куток Горадзеншчыны, дауней званы Падляшскі край. Падляшскі, знача пагранічны з ляхамі (полякамі)”. Цяпер бытая Беластроцкая вобласць уваходзіць у склад Польскай рэспублікі, а з тых земляў, што ў 1807 г. атрымала Расійская Імперыя, у Беларусі засталіся толькі ваколіцы вёскі Адэльск (Гарадзенскі раён). Праведзеная пасля ліквідацыі Рэчы Паспалітай ў 1795 г. паміж Прусіяй і Расіяй мяжа ішла з поўначы па рацэ Нёман да сутоку з ім ракі Ласосны (або Ласасянкі). Далей яна паварочвала на паўднёвы захад і бегла па Ласосне, такім чынам Гарадзенскі павет Троцкага ваяводзтва ВКЛ аказаўся падзеленым на дзве часткі паміж дзяржавамі-агрэсарамі³⁴. Сапоцкінскі край апынуўся ў Прусіі. Ласосна і Нёман працягвалі дзяліць лёсы жыхароў былога Гарадзенскага павета і пасля 1807 г. У адрозненні ад Беластроцкай вобласці прусская палова павета не ўвайшла ў склад Расійскай Імперыі, а была ўключана Напалеонам у створанае ім на польскіх землях Герцагства Варшавскага. Ласосна стала для жыхароў земляў, што апынуліся пад уладай расійскага цара сімвалам свабоды. За ёй была быццам бы адроджаная Польская дзяржава. Памкненні паланізаванай

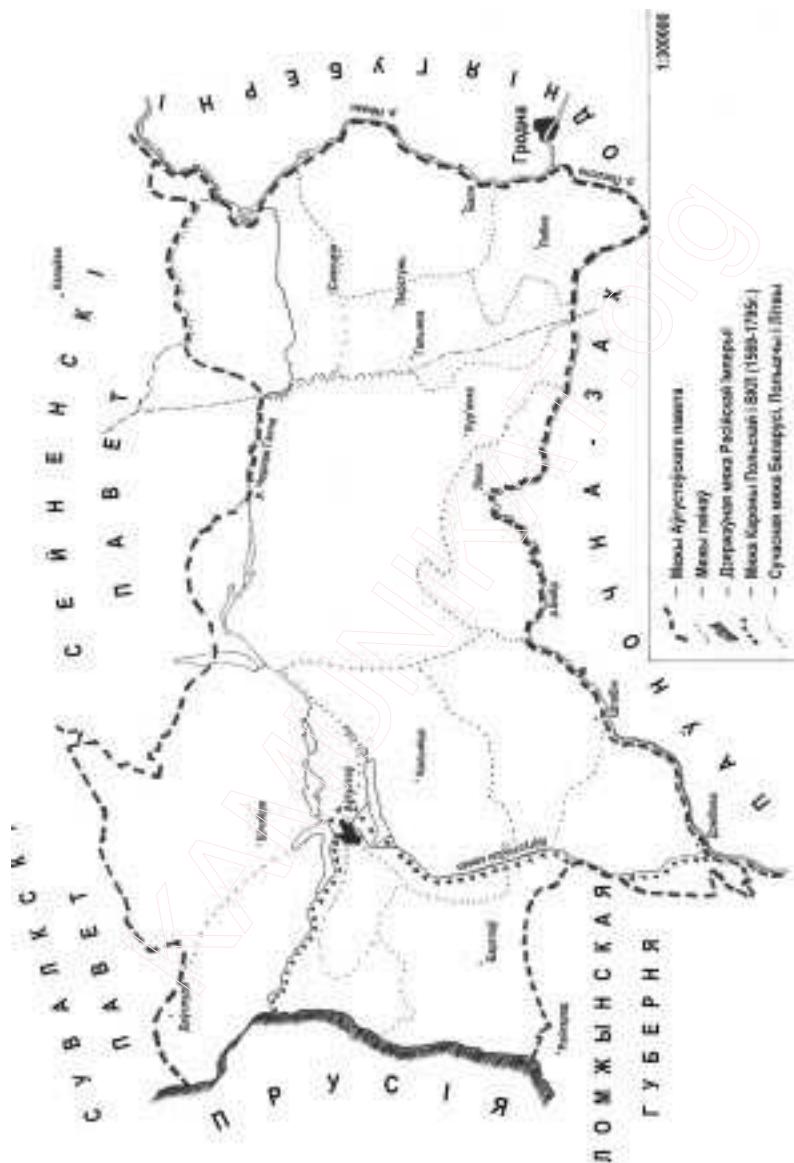
Мост праз раку Ласосну, якая ў 1815—1915 гг. была мяжой Царства Польскага і Гродзенскай губерні, фота пач. XX ст. З калекцыі Ф. Варашыльскага

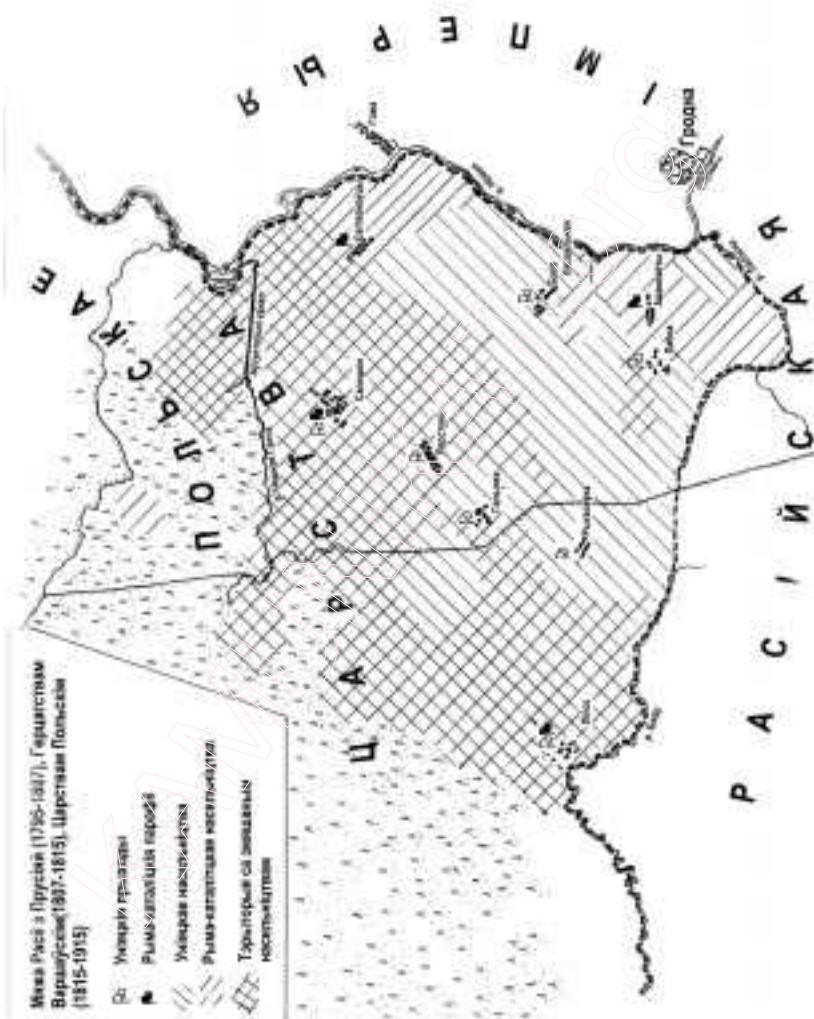
беларускай шляхты добра выказаў Адам Міцкевіч словамі героя сваёй знакамітай паэмы “Пан Тадэвуш”:

А там я праз Ласосну ўплаў — і на той бераг,
У войска братнае, усім чарцям наўсперак,
Мне-ж і ў тэстамэнце ў свой час мой бацька значыў
Быць у страті сваіх, ды нехта перайначыў
Бацькоўскі запавет³⁵.

Граніца захавалася і пасля паразы Напалеона і ліквідацыі Герцагства Варшавскага, толькі з 1815 г. яна стала дзяліць землі Расійскай Імперыі і залежнага ад яе Царства Польскага. І хаця Царства Польскае было толькі аўтаноміяй у складзе Імперыі, аднак пераважна ўніяцкаму і часткову рыма-каталіцкаму беларускаму насельніцтву падзеленага Гарадзенскага павета давялося жыць паводле розных законаў, адміністрацыйных систэмай і нават каляндара на працягу яшчэ цэлых ста гадоў.

Пасля 1795 г., калі федэрцыя Абодвух Народаў спыніла сваё існаванне, усё грэка-каталіцкае насельніцтва краю (а яго на прасторах

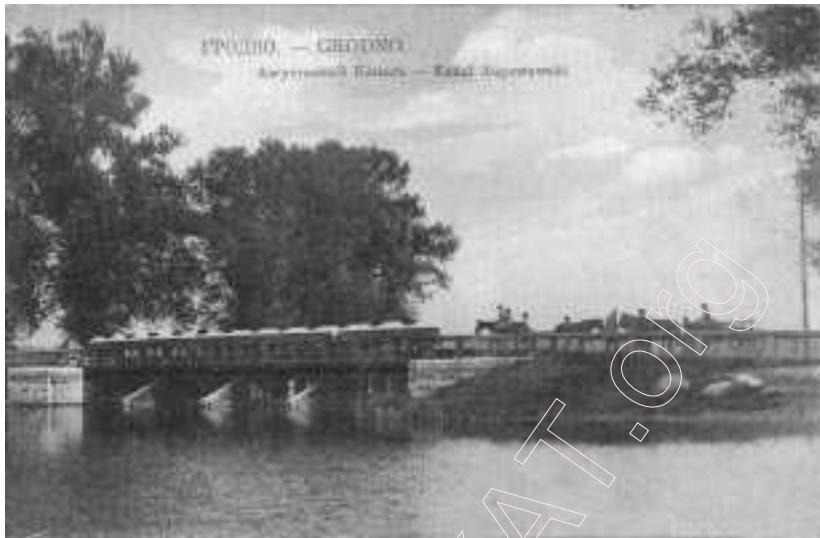
Рэчы Паспалітай на канец XVIII ст. налічвалася каля 3 790 тыс. чалавек)³⁶ апынулася адразу ў трох дзяржавах. Асноўная маса ўніятаў трапіла пад панаванне Расіі (частка ВКЛ, заселеная этнічнымі беларусамі, часткова ўкраінцамі) і Аўстрыйскай Імперыі (поўдзень Падляшша і заходнеўкраінскія землі). На землях, што ўвайшлі ў склад Пруссіі, уніятаў было найменш. Прусія, як вядома, атрымала пераважна тэрыторыю з этнічна польскім рымакаталіцкім насельніцтвам. Аднак на ўжо згаданай Белаосточчыне жыло ў канцы XVIII ст. крыху больш за 50 тыс. уніятаў і існавала 70 грэка-каталіцкіх парафій. З іх паводле ўказа прускага караля Фрыдрыха Вільгельма II у 1797 г. была ўтворана Супрасльская ўніяцкая дыяцэзія, што прайснавала, аднак, толькі да 1809 г. Ужо ў 1807 г. у сувязі з пераходам Белаосточчыны да Расіі 59 са згаданых 70 парафіяў апынуліся пад уладай Аляксандра I, які праз два гады ліквідаваў Супрасльскую дыяцэзію, далучыўшы яе да дыяцэзіяў у заходніх губернях Імперыі. Пазасталыя 11 парафіяў з 5 757 вернікамі апынуліся ў Герцагстве Варшаўскім³⁷. Большая частка гэтых парафіяў знаходзілася на тэрыторыі Сапоцкінскага краю. Пералічым іх па чарзе: Балія (цяпер вёска Зарачанка) — уваходзіла 13 вёсак; Галынка — 9 вёсак; Ліпск — 10 вёсак; Лабна — 7 вёсак; Перстунь — 8 вёсак; Рыгалаўка — 11 вёсак; Сапоцкін — 30 вёсак. Цэнтрам яшчэ адной парафіі быў Аўгустоў. Яшчэ тры парафіі былі нязначныя па памерах (каля 500 чалавек) і размяшчаліся далёка паміж камі Сапоцкіншчыны — у ваколіцах Высока-Мазавецкага.

Пасля таго, як Сапоцкіншчына стала часткай Герцагства Варшаўскага, на яе было распаўсюджана дзеянне Кодэксу Напалеона, паводле якога скасоўвалася прыгоннае права. Сяляне становіліся асабістамі вольнымі, але змушаныя былі несці цяжар павіннасцей за карыстанне панская ці касцёльнай зямлёй. Так, у 1810–1820-х гг. у касцёльным маёнтку Гожка адбывалі павіннасці гаспадары з дзвюх раней прыгонных вёсак Гожска-Селіванавецкай парафіі — Плябанскіх і Лінкоў. Часткай зямлі парафіі сяляне карысталіся як сервітутам. Раз-пораз з тэрыторыі Расійскай Імперыі, напрыклад з Гожы, за Нёман уцякалі прыгонныя сяляне, якія мелі на Сапоцкіншчыне сваіх ужо вольных сваякоў і знаходзілі ў іх прытулак.

У перыяд 1815–1875 гг. усе уніяты Царства Польскага ўваходзілі ў Холмскую дыяцэзію (пасля 1839 г. гэта была адзіная

грэка-каталіцкая дыяцэзія пад панаваннем Раманавых). Уніяты Сапоцкіншчыны ў межах Холмскай дыяцэзіі складалі асобную Тыкоцінскую сурагацыю (або Тыкоцінскі дэканат). Паколькі ўніяты лічыліся вернікамі ўсходняга абраду каталіцкага касцёла, дык іх статус быў сваесаблівым. Хаця грэка-каталіцкія парафіі былі фактычна незалежнымі і мелі сваіх святароў, але фармальна пад-парадкоўваліся мясцовым лацінскім пробашчам. Так у акце візытацыі Тэалінскай рыма-каталіцкай парафіі з 1819 г. напісана, што “парафія ўключае ў сябе 4 касцёлы парафіяльныя руска-уніяцкія <...>, уніятаў <...> ёсць значная колькасць па вёсках, якія фармуюць Тэалінскую парафію, змяшаных з лаціннікамі”³⁸. Гэта былі вышэйзгаданыя Балля-Касцельная, Галынка, Перстунь і Сапоцкін. Кожная з іх мела сваю царкву. Паводле касцельных дадзеных з 1821 г., у парафіі Тэалін жыло 7 256 асобаў, у тым ліку рыма-каталікоў 2 095 і аж 4 311 уніятаў (у чатырох уніяцкіх парафіях)³⁹. Уніяцкая парафія Лабна фармальна ўваходзіла ў склад рыма-каталіцкай парафіі Адамавічы, а Ліпск і Рыгалаўка адносіліся да рыма-каталіцкай парафіі ў Ліпску. У 1857 г. назва дэканату была зменена з Тыкоцынскага на Аўгустоўскі, паколькі ў Тыкоцыне з 1840 г. не было ўніяцкай парафіі, а сам ён знаходзіўся па-за межамі Аўгустоўскага павета⁴⁰. Праўда, і ў самім Аўгустове сітуацыя была не нашмат лепшай, маленькая царкоўка была ў занядзе і нават не мела свайго святара⁴¹.

Пра асаблівасці рэлігійнага жыцця ўніятаў Сапоцкінскага краю ў 1815–1875 гг. нам вядома няшмат, спашлемся на слова даследчыцы Фларэнтыны Ржэмюноқ, якая апісвала жыццё ўніятаў Холмскай дыяцэзіі наступным чынам: “Ва ўніяцкіх святынях ужываліся арганы, званочки, існавалі бакавыя алтары; песні, гадзінкі, gorzkie żale, спявалі па-польску, гаварылі ружанец, ксяндзы прынцыпова чыталі Евангелле і іншыя літургічныя тэксты толькі па-польску і ў гэтай мове гаварылі казанні. Гэтаксама і ўбраннем святары-уніяты падобныя былі да лацінскіх ксяндзоў”⁴². На Сапоцкіншчыне ўніяцкая цэрквы аж да самага моманту ліквідацыі Уніі не мелі іканастасаў, якія заўсёды былі адным з найбольш яскравых прызнакаў царквы ўсходняга абраду⁴³. Варта, аднак, адзначыць, што, прынамсі напярэдадні ліквідацыі Уніі ў Царстве Польскім, ўжо ў канцы 1860-х – пач. 1870-х гг., магілы уніяцкіх святароў

Аўгустоўскі канал, пач. XX ст. З калекцыі Ф. Варашильскага.

падпісваліся па-руску (напрыклад, магіла святара Феадосія Якаўлевіча Гейштара ў Лабне (цяпер в. Падлабенне)). Гэта можа быць або сведчаннем наступаючай русіфікацыі, або паказвае ўсё яшчэ значную набліжанасць уніяцкай царквы краю да народнай традыцыі. На карысць другой версіі сведчыць нярэдкае выкарыстанне беларусізмаў у рускамоўных надпісах на магілах уніятаў і пасля праваслаўных Сапоцкіншчыны: “помёрла” на магіле жонкі земскага стражніка ў Галынцы (1879 г.), “другов и знаемых” на магіле Ф.Я. Гейштара (1872 г.).

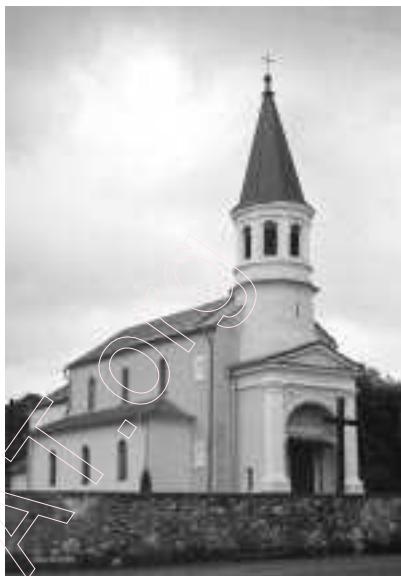
Жылі ўніяты і каталікі-лацінікі ў згодзе, завіталі адныя да другіх у святыні. Адзіны вядомы нам канфлікт узнік у 1863 г. паміж уніяцкім святаром з Галынкі і пробашчам з Тэаліна за капліцу ў вёсцы Рудаўка. Гэтая капліца была збудаваная ў канцы XVIII ст. камальдуламі з Віграў і знаходзілася ў сумесным карыстальні рымса- і грэка-каталікоў.

Жыццё уніятаў Царства Польскага пагаршалася не так хутка, як у Паўночна-Захаднім краі, аднак і тут улады усяляк намагаліся пашырыць сярод уніятаў русіфікаторская ўздзеянні, адлучыўшы іх найперш ад уплыву рымса-каталіцкіх ксяндзоў і каталікоў-лаціннікаў.

наогул. Пасля падзеяў, звязаных з ліквідацыяй Уніі ў заходніх губернях, уніты Сапоцкіншчыны зразумелі, што хутка прыйдзе і іх чарга. У 1839 г. біскуп Філіп Шумборскі інфармаваў Сейненскага біскупа, што большасць уніятаў у парафіі Ліпск вырашила перайсці ў рымакаталіцтва, каб такім чынам пазбегнуць прымусовага пераводу іх у праваслаўе (напэўна ўжо ў гэты час насельніцтва краю ў значнай меры прылічвала сябе да палякаў). Натуральна, што каталіцкая адміністрацыя на такі крок не пайшла, бо гэта непазбежна выклікала б рэпрэсіі з боку расійскіх уладаў. Такім чынам, паміж 1839 і 1875 гг. 7 парафіяў Сапоцкіншчыны былі апошнімі ўніяцкімі парафіямі з этнічна беларускім насельніцтвам.

Агулам паводле дадзеных на 1840 г. у іх налічвалася 7 477 чалавек (прыкладна 5 200 чалавек жылі ў вёсках, што знаходзяцца цяпер у Рэспубліцы Беларусь, астатнія ў Польшчы). Самай буйной была Перстуньская парафія — 1457 чалавек⁴⁴. Гэта ўсё, што засталося ад мільённай масы беларусаў-уніятаў.

Нягледзячы на вялікую рызыку, прадстаўнікі каталіцкага клеру агітавалі сапоцкінскіх уніятаў на карысць каталіцтва. Так, на пачатку 1840-х гг., паводле слоў Варшаўскага генерал-губернатара, манахі Гарадзенскага францысканскага кляштара аказвалі “самое вредное влияние на греко-униатское население смежного с монастырём Августовского благочестия, стараясь всеми мерами склонить прибывавших в Гродно униатов к уклонению их от церкви.” Манахі не толькі прымалі уніятаў да споведзі, але прычашчалі іх і нават хрысцілі. Губернскія ўлады выселілі частку манахаў з кляштара, а з астатніх узялі падпіску аб tym, што прымаць да сябе ўніятаў з-за Ласосны яны не будуць⁴⁵.

Касцёл Дабравешчання Найсвяцейшай Maryi Panny ў Перстуні (1848 г.), фота 2003 г.

Яшчэ ў сярэдзіне 1850-х гг. расійскія ўлады паспрабавалі арганізаваць у парафіях Ліпск, Перстунь, Баля-Касцельная і Лабна пачатковыя школы для мясцовага насельніцтва. Школкі гэтая, дзе ўсе прадметы павінны былі выкладацца па-руску, а настаўнікамі былі дзякі з Холма, разглядаліся як адзін з найлепшых сродкаў русіфікацыі. Але сяляне занялі адносна іх адмоўную пазіцыю. Ніводная са школак так і не распачала нармальную працу аж да 1863 г., калі ўлады перайшлі да прымусовых сродкаў русіфікацыі. Так, настаўнік з Балі-Касцельнай Антон Грыневіч быў даведзены мясцовымі сялянамі “да заслугоўваючай на літасць галечы”. У снежні 1858 г. Аўгустоўскі дэкан інфармаваў біскупа, што “ў школе ў Лабне наогул няма вучняў, быццам бы з прычыны вялікай адлегласці вёсак, да парафіі належных”. З рэляцыі настаўніка Стэфана Віньскага вынікае, што грамадскасць парафіі і палітычныя ўлады, асабліва войт гміны, былі вельмі негатыўна настроеныя да парафіяльных школаў. Галоўнай прычынай была школьнай складка, якой сяляне даваць не хацелі, нельга, аднак, і пакідаць па-за ўвагай свядомае супраціўленне пачаткам русіфікацыі. Асабліва цікавым быў лёс настаўніка Юозафа Гурскага з Перстуні, які, паводле словаў парафіянаў, быў алкаголікам і авантурнікам. За забіцё аднаго з жыхароў Перстуні ён быў адміністратыўна пакараны. Свае паводзіны Гурскі тлумачыў дрэнным матэрыяльным становіщчам і нядобрым стаўленнем мясцовых жыхароў. У гэтай сітуацыі гаспадары вёскі Перстунь “самі нанялі настаўніка, які ўмее па-польску й па-руску чытаць і ведае пачаткі арыфметыкі”⁴⁶.

Варта таксама адзначыць, што пасля 1840 г. колькасць уніятаў у вёсках Сапоцкіншчыны пачала паступова змяншацца. Калі ўлічыць, што апошні дэмографічны крызіс быў выкліканы эпідэміяй халеры ў 1831 г., а наступныя гады лік насельніцтва стаў даволі імкліва павялічвацца, то найбольш лагічным тлумачэннем

Пячатка Гожска-Селіванавецкага рымска-каталіцкага касцёла,
1830-я гг.

гэтай з'явы будзе паступовы пераход мясцовых уніятаў у рыма-каталіцтва. З 1840 па 1874 гг. колькасць уніятаў у вёсках парафіяў Сапоцкін, Галынка, Перстунь, Балія-Касцельная зменшылася з 4701 да 3200 чалавек.

Такім чынам, у перыяд 1815–1874 гг. у грэка-каталіцкага насельніцтва Сапоцкінскага краю адбывалася фарміраванне прыхільнасці да ідэі пераходу ў рыма-каталіцтва, што было вынікам агітацыі каталіцкіх ксяндзоў на карысць каталіцтва, умоваў Царства Польскага (прынамсі да паўстання 1830–1831 гг. усё афіцыйнае справаводства, сістэма адукацыі былі польскамоўныя), і падтрымоўвалася негатыўнай рэакцыяй на падзеі 1839 г. у “Паўночна-Захаднім краі” (прымусовы перавод уніяцкага насельніцтва ў праваслаўе).

Як бачым, рэлігійнае жыццё ўніятаў Сапоцкінскага краю было на працягу першай паловы XIX ст. стагоддзя спаланізавана надзвычай моцна, але тым не менш, гэта зусім не кранала традыцыйнага побыту, мовы і звычаяў мясцовага насельніцтва, якое працягвала заставацца “руسінскім” і карысталася беларускай мовай, хача, зразумела, не ўжывала сам тэрмін “беларускі”. Менавіта ў сярэдзіне XIX ст. з'яўляюцца першыя даследаванні, дзе на аснове этнографічных дадзеных даводзілася належнасць мясцовага насельніцтва да ўсходніх славян. У 1859 г. “сябра многіх навуковых таварыстваў” паляк Аляксандар Палуянскі выдаў у Варшаве кнігу пад называй “Вандроўкі па Аўгустоўскай губерні”, дзе ў надвычайна яскравых фарбах апісаў жыццё русінаў з-пад Ліпска і Сапоцкіна. Некалькі ўрыўкаў з гэтай працы мы змясцілі ў дадатках да гэтай кнігі, тут жа засяродзім увагу на найбольш важных сюжэтах. Палуянскі, бадай, упершыню вызначае этнічную мяжу паміж палікамі і беларусамі ў гэтым краі: “На поўначы тутэйшага Падляшша, у ваколіцах Ганёндза над Бобрам цягнуцца лясы, сярод якіх знаходзяцца пасяленні Падляссян, адмежаваныя ад Русі згаданай ракою Нэтай, што калі вёскі Далістова зліваецца з Бобрам”⁴⁷. Праз палову стагоддзя гэты тэзіс падцвердзіць праф. Я. Карскі, які пазначыць р. Нету як заходнюю мяжу распаўсюджання беларускай мовы ў Аўгустоўскім павеце.

Далей Палуянскі піша: “На далейшым усходзе губерні, у найшышым Гарадзенскім павеце, на краю зямлі Яцвягаў, паміж Нёманам і Бобрам, пасялілася Русь. Вялізныя дагэтуль лясы, рэшткі

ранейшай Гарадзенскай або Перстунскай пушчы, у якой гэты люд пасяліўся, зрабілі яго лясным і даволі дзікім народам. Па сваім духу Русіны больш падобныя да Курпяў, чым да Мазураў, але маюць лад жыцця, які вельмі адрознівае іх ад абодвух гэтых народаў”⁴⁸. Для не надта абазнанага ў этнографіі чытача зазначым, што Курпы і Мазуры — польскія этнічныя групы, што і цяпер мяжуяць з беларусамі. Як бачым, аўтар даволі дакладна лакалізуе рассяленне русінаў на Аўгустоўшчыне — “паміж Нёманам і Бобрам”, што супадае з межамі Сапоцкіншчыны. Некалькі словаў гаворыць аўтар і аб галоўных паселішчах мясцовых русінаў: “Ліпск з’яўляецца галоўным горадам тутэйшых Русінаў, асёльх на зямлі Яцвягаў, хоць другі горад Сапоцкін, што знаходзіцца далей на поўнач і заснаваны быў нейкім Сапоцькам, а цяпер уласнасць графа Міхала Валовіча, Русіны таксама любяць і часта наведваюць”⁴⁹.

Палуянскі гаворыць аб русінах шмат добрага, апісваючы многія станоўчыя рысы мясцовага насельніцтва і, што асабліва для нас цікава, падае ў арыгінале тэксты некалькіх народных песняў, адна жніўная песня па-польску, аднак гледзячы па тым, што гэта сваесаблівая падзяка Пану Богу за добры ўраджай, то яна мае дачыненне да рэлігійнага жыцця і з’явілася больш позна. Чатыры іншыя песні — чыста беларускія. Першыя тры завадныя вясельныя:

Казалі: сват богаты,
А знову сват гарбаты,
На гарбе верба расцець,
На вербе сова седзець.
Казалі: сват пан, пан,
На нём соломень жупан.
Луком операзался,
За шляхціца пісался...

Апошній песній захапляеца сам Палуянскі, гэта распаўсюджаная па ўсёй Беларусі, славутая пасля выканання “Песнярамі”, песня-плач маладой дзяўчыны, якую маці выдала за нялюбага хлопца.

Пейце людзі гарэленьку, а вы гусі воду,
Полеціце белэ гусі аж до маго роду,
Не кажэце белэ гусі, што я ту горую,
Да скажэце белэ гусі, што я ту паную...

Над саламянымі стрэхамі хатаў, над старэнькай драўлянай царквой, над зарослымі лесам пагоркамі ўзнімаецца гэтая адвечная песня аб абражаных чалавечых пачуццях, узіміаецца, каб расцек-
чыся ў перадвячэрний сіний імгле і там, у вышыні, гучаць вечна.

Вырву я ружы кветку і пушчу на воду,
Плыіві, плыіві ружы кветка аж до маго роду...

Палуянскі згадвае таксама некалькі вёсак, якія “з’яўляюцца чыста русінскімі паселішчамі.” Гэта Асташа, Васілевічы, Наумавічы, Адамавічы, Баранавічы, Капчаны, Свяцк, Капцёва (Капчамесці)... Тое, што аўтар “Вандровак” згадвае і ўніяцкія (Наумавічы, Капчаны) і рымска-каталіцкія (Адамавічы, Баранавічы) вёскі, падкрэслівае, што “русінскасць” ён разумее не ў рэлігійным, а ў этнічным сэнсе. Русінамі для яго на Сапоцкіншчыне з’яўляюцца і ўніяты, і каталікі. Заўважыў Палуянскі яшчэ адну асаблівасць мясцовых жыхароў, сцвердзіўшы, што сяляне “з ураднікамі і вышэйшымі за сялянаў класамі гавораць чыста па-польску; паміж сабою па-руску з мяшанкай літоўскіх выразаў”⁵⁰. Значыцца, роднай мовай сялян з-пад Сапоцкіна была “руская” (у сучасным разуменні, безумоўна, беларуская мова), літоўскія ж выразы можна патлумачыць рэшткамі старой балцкай традыцыі, а карыстанне польскай мовай — жаданнем сцвердзіць сваю польскасць перад чужынцамі, тымі, хто патэнцыяна мог прэтэндаваць на пэўнае ўмяшальніцтва ў кансервартыўны побыт мясцовага селяніна. Па-польску сапоцкінец як бы гаварыў рускамоўнаму чыноўніку (і, дарэчы, гаворыць сёння!) “Я роўны з табою, польская і руская мовы роўныя, хоць ты і ўраднік і добра гаворыш па-руску. Я не прости хлоп, а паляк, і ты не маеш права навязваць мне свае думкі і лад жыцця.” Беларуская мова не карысталася такім аўтарытэтам, што аўтаматычна паніжала статус яе носьбіта і рабіла яго свет больш уразлівым для ўмяшальніцтва звонку.

Першым сярод рускіх вучоных, хто напісаў аб беларусах Аўгустоўшчыны і называў мясцовых усходніх славянаў менавіта беларусамі, быў падпалкоўнік А.Ф.Рыціх. У працы пад называй “Приложение к материалам для этнографии Царства Польского”, выдадзенай у 1864 г., Рыціх, карыстаючыся моўным прынцыпам вызначэння этнічнай прыналежнасці, налічыў ў Аўгустоўскім павеце 23760 беларусаў, на жаль, не лакалізуючы іх па гмінах павета⁵¹. Няма аднак сум-

ніву, што пераважная большасць беларусаў была занатаваная ім на ўсходзе павета, там жа, дзе за некалькі гадоў да гэтага іх “адшукаў” Палуянскі. Праўда, цікава адзначыць, што Рышчіх згадвае усходніх славян нават на паўднёвым-захадзе Аўгустоўскага павета і далей на поўдзень ў ваколіцы Райгарада, чаго мы не знайдзем у пазнейшых даследчыкаў. “Всё это население называет себя племенем Русь, употребляя белорусское наречие, которое можно встретить ещё южнее в Ломжинском уезде”, — піша ён⁵². Перамяшаныя з палякамі беларусы з ваколіцаў Райгарада, таксама як беларусы Даўспуды, Штабіна і Аўгустова, былі асуджаныя на паступовую асіміляцыю. “Русь” з-пад Ліпска і Сапоцкіна не ведала ніякіх польскіх моўных і культурных уплываў (апроч касцёла) і паланізацыі практычна не адчуvalа. Як бачым, два вучоныя, рускі і паляк, зышліся на думцы, што ўсход Аўгустоўскага павета насяляюць “русыны”. Паляк называў іх “русины”, рускі вучоны ўжыў наватвор “беларусы”, аднак сэнсу з’яви гэта не змяняе; на Сапоцкіншчыне жылі ўсходнія славяне.

Тое самае падцвердзі і знакаміты польскі вучоны Зыгмунт Глогер (ураджэнец зусім блізкай да нашага краю Камёнкі ў заходніяй частцы таго ж Аўгустоўскага павету), які ў пачатку 1870-х гг. наведаў Горадню. Разам з адным мясцовым селянінам, на чоуне, званым па-мясцовому “чайкай”, ён сплавіўся уніз па Нёмне ад Горадні да Коўна. Збіраючы па берагах ракі крамянёвыя прылады старажытных людзей і апісваючы мясцовыя краявіды, Глогер пакінуў цікавую заўвагу наоконце этнічнага складу жыхароў землі ў крыху на поўнач ад Горадні: “На левым беразе Нёмна, аж пад прускую ці крыжацкую мяжу, цягнуўся поўны рыбных азёраў Запушчанскі Тракт, што ляжыць за вялікай Перстуньскай пушчай. На Аўгустоўшчыне Чорную Ганчу лічаць прыроднай граніцай паміж Літвой і Мазурамі, аднак палякі да самога Нёмана не даходзяць, на абодвух берагах яго сядзяць русіны аж да вусця Белай Ганчи, адкуль, калі браць пад увагу этнаграфічныя моманты, пачынаеца сапраўдная Літва”⁵³.

Зыгмунт Глогер